

Тема роботи:
«Основні способи словотвору у повісті
Крістіне Нестлінгер
«Die Ilse ist weg»»»

Успіх словотвору

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СЛОВОТВІР У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	6
1.1 Загальна характеристика словотвору.....	6
1.2 Словотвірні моделі сучасної німецької мови.....	8
1.3 Основні види словотвору	12
1.3 Семантичні категорії словотворення	14
1.5 Проблематика та перспективи розвитку словотвору на сучасному етапі німецької мови.....	15
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ СЛОВОТВОРУ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	18
2.1 Крістіне Нестлінгер та її твір «Die Ilse ist weg».....	18
2.2 Основні види та моделі словотворення у творі	19
2.1.1 Словоскладання.....	19
2.2.2 Афіксальні способи творення дієслів, іменників та прикметників	23
2.2.3 Інші види словотвору у повісті.....	30
ВИСНОВКИ.....	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	36

ВСТУП

Мова – це найдавніший та найдосконаліший засіб людського спілкування. Наше суспільство безперервно розвивається, і поряд з ним вдосконалюється також мова, а особливо її словниковий склад. Основний засіб збагачення лексичного запасу німецької мови у наш час – це процес творення нових слів, або ж словотворення. Слова в мові не утворюються з випадкових звуків, а будуються на основі строго визначених мовленнєвих закономірностей та правил. Німецька мова має у своєму запасі широкий спектр методів та способів словотвору, і це, в свою чергу, надає можливість ученим свої нові терміни, а пересічним будувати повсякчас нові словотвори. Історія вивчення способів творення нових слів у німецькій мові сягає близько 200 років. Кількість досліджень, багатотомних монографій, збірників наукових праць та мовознавчої періодики інтенсивно зростає, і це, у свою чергу, свідчить про те, що інтерес до проблематики словотвору у германістиці все більше посилюється. Ґрунтовні дослідження категорії модальності репрезентовано працями Бодуена де Куртене, Л. Айхлінгера, В. Виноградова, Я. Грімма, Г. Пауля, В. Фляйшера, І. Барц, М. Степанової та ін.

Однак небагато праць орієнтовано на вивчення елементів словотвору у художньому творі, продуктивності тих чи інших словотворчих моделей у мові конкретного письменника. У цьому й полягає **актуальність** цієї роботи. У повісті відомої австрійської письменниці Крістіне Нестлінгер досліджуємо наявні способи словотворення та словотвірні моделі для того, щоб визначити, чи впливає жанр твору на мовні засоби, якими послуговується письменник.

Об’єктом дослідження є процес словотворення у сучасній німецькій мові.

Предметом дослідження є елементи творення лексичних одиниць німецької мови у повісті Крістіне Нестлінгер «Die Ilse ist weg».

Мета дослідження полягає в актуалізації методів словотворення у сучасній німецькій мові шляхом визначення головних та другорядних засобів словотвору, функціонування та характерних особливостей складних слів у тексті художнього твору.

Досягнення вищезазначеної мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- проаналізувати наукові праці відомих мовознавців із теми дослідження та з'ясувати значення основних лінгвістичних дефініцій у сфері словотвору;
- дослідити основні словотворчі моделі та семантичні категорії словотворення, їх види та класифікації, здійснені відомими мовознавцями;
- проаналізувати елементи і способи словотвору у повісті Крістіне Нестлінгер «Die Ilse ist weg» і виокремити найбільш продуктивні з них.

До основних **методів** дослідження теми, які були використані в роботі, належать метод загальної вибірки, описовий, порівняльний та емпіричний метод.

Матеріалами дослідження роботи стали праці та дослідження українських і зарубіжних вчених-лінгвістів, у яких чітко простежуються характерні риси словотворення сучасної німецької мови, а також художній німецькомовний твір «Die Ilse ist weg» Крістіне Нестлінгер, на основі якого проводиться практичне дослідження теми.

Теоретичне значення роботи полягає у виявленні головних особливостей творення лексичних одиниць німецької мови на основі аналізу художнього тексту.

Практичне значення дослідження визначається тим, що матеріали цієї роботи можуть бути використані на заняттях із домашнього читання, оскільки відповідно до чинної освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 014.022 Середня освіта (Мова і література (німецька)) цей твір увійшов у перелік книг для домашнього читання на 1 курсі. Окрім того їх можна використовувати на заняттях з практичної граматики німецької мови, лексикології, історії мови, теорії та практики перекладу, а також при написанні курсових робіт.

Апробація роботи. Матеріали дослідження було представлено у виступі на науковій конференції студентів університету та обговорено на засіданні кафедри.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів (теоретичного та практичного), висновків та списку використаних джерел.

Загальний обсяг роботи становить 39 сторінок, обсяг основної частини — 35 сторінок.

Список використаних джерел складається з 44 найменувань наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів .

РОЗДІЛ 1.

СЛОВОТВІР У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

1.1 Загальна характеристика словотвору

Одним із джерел збагачення словникового складу сучасної німецької мови є словотвір, який завжди знаходиться в пошуку нових шляхів розвитку. Його нові методи та способи пов'язані з дослідженням механізму словотворення, мовних зв'язків, що виникають під час функціонування мови, осмисленням важливих процесів словотворення, із з'ясуванням зв'язку між явищем творення лексичних одиниць мови та формуванням мовної картини сучасного світу. Словотвір німецької мови – це розділ німецького мовознавства, що вивчає структуру слів і закони їх утворення, спираючись на різні моделі. Проблеми словотвору досліджувало у різний час багато вітчизняних і зарубіжних вчених-мовознавців, серед них Бодуен де Куртене, В. Виноградов, Є. Карпіловська, О. Кубрякова, М. Степанова, Л. Щерба та інші. Словотвірні моделі досліджували М. Брус, Н. Іщенко, Г. Новак, С. Семенюк [4, с. 17]. Німецькі вчені-лінгвісти впродовж багатьох років дослідження опублікували ряд монографій, присвячених цьому важливому розділу німецького мовознавства: Л. Айхлінгер, Е. Доналіс, В. Фляйшер, І. Барц, М. Шрьодер, І. Кюнгольд, О. Путцер, Г. Велльманн, Б. Науманн, Г. Ельзен, С. Міхель та ін. [21, 27, 31, 32, 38, 40].

Бодуен де Куртене визначає словотвір як «науку про словотворчі суфікси, з одного боку, і теми або основи – з іншого боку» [16, с. 203-205]. Значну увагу способам творення слів приділяли І. Барц та В. Фляйшер – вчені, що виділили найпродуктивніші моделі словотвору. На думку М. Степанової, «словотвір в системі мови тісно пов'язаний як з граматиною, так і з лексикою, тому що глибоке вивчення словотворчих засобів дозволяє більш точно розглянути лексичний склад мови» [18, с. 98].

В. Кульчицький виділяє в сучасній лінгвістичній теорії два основні погляди на словотвірний лад: а) словотвір як складно-структурована стала система засобів, способів та моделей, словотвірний каркас конкретної мови; б) словотвір

як система в дії, динамічна форма організації та структуризації лексичного складу мови, що безперервно розвивається й удосконалюється [8, с. 141].

Загальновідомим вважається твердження, що словотвір не має конкретно визначеної позиції ні в загальному мовознавстві, ні в системі німецької мови. Спочатку його розглядали як частину граматики у складі морфології, а після виокремлення лексикології у ряд самостійних мовознавчих дисциплін чимало учених стали розглядати словотвір як її частину. А. Зуєв, М. Степанова та В. Фляйшер поділяють обидві точки зору і стверджують, що словотвір має певний зв'язок як з лексикологією, так і з граматикою через граматичні категорії та структуру і семантику слова. М. Степанова вважає, що словотвірні категорії мають широкий спектр лексико-семантичних значень та виражаються наочно за допомогою морфем. У чисельному відношенні словотвірні засоби у німецькій мові мають більш складну та розгалужену структуру в плані узагальнень лексичних явищ, ніж граматичні, проте, в той же час, другі чіткіше підкреслюють їх індивідуальність. Саме це є ключовою причиною того, що словотвір можна віднести до самостійної категорії в мові [19].

О. Селіванова виділяє декілька напрямків, які поділяються на три етапи, відповідно до рівнів розвитку словотвору. Перший етап характеризується визначенням запасу словотвірних мовних засобів, розробкою ключових принципів словотвірного аналізу та розмежуванням діяхронічного та синхронного підходів. Наступний етап розвитку називається ономасіологічний. Вчені зосередили увагу на вивченні процесу виникнення лексичних одиниць та способів і засобів називання окремих елементів дійсності. Третім етапом є когнітивний, що відзначається початком осмислення національно-культурної специфіки трактування похідної лексики з погляду мовної свідомості [12].

Словотвір у німецькій мові налічує ряд понять, які мають безпосередній зв'язок з морфологією, лексикою та граматикою. До них зараховують діяхронію та синхронію. Словотвірна форма сучасної німецької мови спричиняє певне протиріччя з історичним аспектом. Для прикладу, стан сучасних німецьких односкладових кореневих морфем знаходить відображення в минулому з

похідних складних слів, наприклад, субстантивованого давньоверхньонімецького прикметника «*mennisco*» (двн. «*man*»), у сучасній мові має вигляд «*Mensch*» [23, с. 212]. Деякі слова можуть переходити у розряд історизмів, архаїзмів, застарілих слів. Поряд з ними у сучасній мові виникає багато нових слів, які вказують на вже наявний предмет або ж використовуються для позначення нових явищ.

Отже, у сучасній німецькій мові словотвір – це розділ німецького мовознавства, який вивчає структуру слів, правила їх творення, спираючись при цьому на модельний апарат мови. Творення нових слів у мові відбувається постійно за допомогою різних механізмів та мовного матеріалу і стосується, насамперед, таких лексико-граматичних класів, як іменник, дієслово, прислівник, прикметник. У німецькій мові саме ці класи зазнають змін у своєму складі найчастіше.

1.2 Словотвірні моделі сучасної німецької мови

Словниковий склад сучасної німецької мови швидко збагачується новими словами за рахунок внутрішніх ресурсів системи мови та словотворення. Головною причиною є стрімкий розвиток техніки, промисловості і, як наслідок фінансових, економічних та політичних міжнародних відносин. Як і будь-яка інша мова, німецька також володіє розгалуженою системою словотворення.

Одним із базових понять у процесі словотворення німецької мови є модель – структура, яка здатна наповнюватися лексичними основами. Одними з головних компонентів словотвірної моделі є афікс, який формує основу лексичної одиниці, а також коренева зміна голосної в слові.

Центральним поняттям у словотвірному аналізі мови є морфема – мінімальна значуща одиниця лексеми. Морфеми у німецькій мові поділяються на дві групи: лексичні, або ж словотвірні, та граматичні. До другої групи належать морфеми, які спостерігаються в складі граматичних форм у вигляді суфіксів, префіксів і флексій (наприклад, флексія від Genetiv).

У системі словотвору розрізняють види та засоби словотвору. Останні є мовними засобами, за допомогою яких утворюються нові слова. М. Кочерган класифікує засоби творення слів у німецькій мові наступним чином: а) словотворчі морфеми або дериваційні афікси; б) зміна звуків – аблаут; с) елементи сполучення слів; d) переломлення; e) умлаут [5].

Утворення нових слів досягається визначеними словотвірними моделями. М. Степанова визначає словотвірну модель як стабільну структуру, що має узагальнене лексико-категоріальне (десигнативне) значення і здатна наповнюватися різноманітним лексичним матеріалом [18, с. 149]. На думку відомого німецького дослідника В. Фляйшера, словотвірна модель — це морфологічно і лексико-семантично зумовлена структурна схема, за якою можуть бути утворені серії словотвірних конструкцій з однаковою структурою [30, с. 79]. В. Рудницька характеризує словотвірну модель як двобічну словотвірну одиницю, що має формальну структуру і зміст [11, с. 147]. Узагальнюючи ці визначення можна сказати, що під поняттям «словотвірна модель» вчені розуміють загальну формулу або ж схему побудови похідних лексичних одиниць, яка володіє узагальненим лексико-категоріальним значенням і здатна збагачуватись різним лексичним матеріалом [18, с. 147–150].

Німецький вчений М. Лоде визначає у системі мови продуктивні та непродуктивні словотвірні моделі. Продуктивність притаманна моделі й афіксу. Продуктивними є формально необмежені моделі, які слугують для утворення нових слів. До другого типу моделей належать непродуктивні, що виокремлюються з наявних вже слів, але за ними не відбувається утворення нових слів. М. Лоде виділяє також релевантне для словотвірних моделей поняття — активність. Під ним розуміють ступінь реалізації основою своїх словотвірних можливостей у похідних словах, тобто активність, притаманна твірній основі [37, с. 90]. М. Степанова у свою чергу вважає, що активність основи може визначатися у плані активності різних лексико-морфологічних розрядів основ і активності різних морфологічних типів у межах одного розряду [18, с. 90].

Поряд із дефініцією «словотвірна модель» у словотворі існує також термін «словотвірний тип», який практично співвідноситься з терміном «модель» і його інтерпретують по-різному. На думку П. Соболевої словотвірний тип – це основна класифікаційна одиниця словотвірних явищ, яка характеризується через спільність словотвірного значення в плані змісту та спільність структурної схеми (мотивуюче – мотивоване) в значенні вираження [15, с. 189]. Словотвірний тип є схемою побудови низки конкретних похідних слів, абстрагованою від цих слів. Г. Циганенко характеризує його як схему будови похідних слів, яка відображає (або програмує) те, що називають похідними словами [24, с. 108]. У словах, утворених морфологічним способом, ця схема передбачає дві матеріальні частини — твірну основу і формант. У типології словотвору до словотвірних типів належать такі зразки, які представлені у вигляді рядів наявних словотвірних структур або у вигляді рядів поодиноких структур, які більше не утворюються за продуктивними моделями. У більшому чи меншому обсязі словотвірні конструкції зберігаються в мові і продовжують вживатися навіть тоді, коли моделі, за якими вони утворені, більше не функціонують [14, с.184-185]. Словотвірний тип розглядається як «схема» побудови похідних слів, що характеризуються спільністю трьох елементів: 1) частини мови твірної основи; 2) семантичного співвідношення між похідними та твірними; 3) формального співвідношення між похідними і твірними, а саме: спільністю способу словотвору, а для афіксальних способів – тотожністю афікса [22, с. 11–13].

М. Степанова, виділяє словотвірні моделі в німецькій мові, виходячи із наявності в мові кореневих і некореневих основ, останні розподіляються за моделями відповідно до головних способів словотворення. Відповідно до тринадцяти головних типів основ виділено 13 моделей першого ступеня: 1) модель кореневої основи – *klug*; 2) 8 моделей похідних основ: а) безафіксно-похідна – *Ruf*← *rufen*; б) префіксальна – *Urwald*← *Wald*; в) суфіксальна – *Lehrer*← *lehren*; г) префіксально-суфіксальна – *Geklatsche*← *klatschen*. Кожній із цих моделей основ без внутрішньої флексії відповідає модель зі зміною кореня, наприклад, *Gebirge* ← *Berg*; 3) модель означального словоскладання: *dunkelblau*,

Erdbeere; 4) модель інших типів словоскладання: *bergab*, *taubstumm*; 5) 2 моделі із залишковими елементами: а) під час виділення первинної основи: *Brombeere*; б) під час виділення афікса: *beginnen* [17, с. 5-6].

У всіх випадках мова йде про членування основи на максимальні відрізки (первинна основа й афікс або максимально видільні первинні основи); ці відрізки можуть поділятися далі відповідно до своєї власної моделі, що не позначається на словотвірній моделі слова в цілому. Наприклад, слово *Flächenmessung* членується таким чином: *fläche(n)+-messung* (модель означального словоскладання); *fläche* на *flach*-+суфікс *-e*; *-messung* на *mess*- (основа дієслова *messen*)+суфікс *-ung*. Принципи виділення моделей другого ступеня видозмінюються залежно від характеру моделі першого ступеня. Моделі афіксального словотворення поділяються на моделі другого ступеня за конкретними афіксами; моделі словоскладання – за характером поєднання між собою первинних основ. При цьому у всіх випадках моделі другого ступеня поєднуються в ряди відповідно до морфологічної належності слова (іменники, дієслова й т. д.) і одночасно можуть розпадатися на варіанти залежно від морфологічної належності первинних основ [17, с. 5–6].

Прості (кореневі) слова відзначаються тим, що вони: 1) не розкладаються на більш дрібні одиниці – морфеми; 2) не є утвореними від інших слів [19, с. 57-58]. Такі слова, зазвичай, мають лише один або два склади. Що стосується запозичених слів з неподільними на німецькому ґрунті основами, то вони можуть включати більше трьох складів. Саме тому запозичені слова займають важливе місце в поповненні складу корневих слів у сучасній німецькій мові. Основи корневих слів створюють нові словотвірні основи, а також поповнюють спектр словотворчих засобів сучасними напівафіксами та іншими компонентами.

Похідні дієслова утворюються: 1) способом префіксації (за допомогою додавання до кореня префіксів): *aufstehen*, *entfliehen*; 2) способом суфіксації (за допомогою додавання суфіксів): *lächeln*, *hausieren*. У процесі словотворення дієслів перша модель найбільш продуктивна, іменники творяться таким способом значно рідше. Словотворчі афікси поділяються на: невідокремлювані,

відокремлювані, а також афікси, які можуть бути і невідокремлюваними, і відокремлюваними. У німецькій мові відокремлювані префікси мають головний наголос і відділяються від кореня дієслова при його відмінюванні у презенсі, імперфекті та імперативі. Невідокремлюваних префіксів у німецькій мові вісім: be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miß-. Усі вони завжди ненаголошені. Серед невідокремлюваних префіксів найбільш вживаними є er-, ver-, zer-, ent-.

Ще одним способом творення нових слів є субстантивація – перехід різних частин мови в іменники. Найчастіше субстантивованими є інфінітиви, прикметники й дієприкметники. При субстантивації форма інфінітива не змінюється. Він завжди середнього роду, позначає, здебільшого, процес дії, а інколи — результат дії. Особливої популярності в сучасній німецькій мові набуває субстантивація складних інфінітивів та інфінітивних груп.

Отже, на сучасному етапі розвитку німецького словотвору існує безліч класифікацій словотвірних моделей, які, в свою чергу, включають численні типи та схеми утворення нових лексичних одиниць мови.

1.3 Основні види словотвору

Словотвір у німецькій мові налічує декілька основних видів, що містять певні особливості та властивості, якими вони відрізняються один від одного. До найважливіших видів словотвору належать:

1. Словоскладання (нім. *Zusammensetzung*) — вид словотвору, де слово завдяки з'єднанню двох коренів або основ утворює нове, за допомогою сполучного елемента або без нього. Словоскладання в німецькій мові поділяється за різними критеріями: а) за походженням та структурою (структурно-генетична класифікація); б) за семантичними і синтаксичними відносинами між компонентами композитів (семантично-синтаксична класифікація); с) за належністю складеного слова до відповідної частини мови (морфологічна класифікація).

2. Дери́вація (нім. *Derivation*) – вид словотвору, де до кореневої морфеми приєднується словотворчий афікс. Цей вид поділяється на суфіксацію

(*Freund+schaft=Freundschaft*) та префіксацію (*Ur+Mensch=Urmensch*). В. Фляйшер розрізняє 2 види деривації – імпліцитну та експліцитну [29].

Імпліцитна деривація – тип словотвору, при якому нове слово утворюється завдяки зміні належності до певної частини мови. Це полягає у переході в іншу частину мови (*binden – Band, Bund; greifen – Griff; treiben – Trieb*) [1, с. 287]. Експліцитна деривація – тип словотвору, в якому із невідокремлюваних складових тільки перший корінь може існувати вільно. Перший конститuent позначається також як базис деривації: *Les+er=Leser; sand+ig = sandig* [1, с. 287].

3. Зрощення (*Zusammenbildung*) – вид словотвору, при якому одночасно відбувається словоскладання та деривація. Таким способом утворюються іменники та прикметники.

4. Конверсія (нім. *Konversion*) являє собою перехід слова в іншу частину мови. При цьому новоутворене слово отримує якості нової частини мови. Конверсія в німецькій мові досить продуктивна. Як правило перехід може відбуватися у кожную частину мови, але найбільш частими переходами є: а) субстантивація; б) ад'єктивізація; в) вербалізація.

5. Словоскорочення або аббревіація (нім. *Wortkürzung, Abreviation*) популярний та продуктивний вид творення нових слів у німецькій мові, адже вони полегшують роботу, особливо у сфері техніки та науки. Скорочення слів поширено також серед молоді. Виділяють наступні типи аббревіації: а) скорочення – найстаріший вид аббревіації, яке слугує головним чином для скорочень у письмових текстах – *Prof., bzw.*; б) короткі слова, які у свою чергу за кількістю сегментів поділяються на три групи: 1) Моносегментальні – тільки перша частина повнозначного слова перетворюється в одне ціле слово (*Akku, Disko*); 2) Частково скорочені слова – скорочується лише перша частина слова, друга залишається незмінною (*S-Bahn, U-Bahn*); 3) Полісегментальні скорочені слова – група скорочень, які поділяються на скорочення із перших букв повнозначних слів (літерні) (*die BRD, die UNO*) та скорочення складами, коли нове слово формують перші декілька букв повнозначних слів (*die Kripo – die Kriminalpolizei*). Хоча скорочення і зручні, все ж таки вони нелегко входять у

життя, не завжди зрозумілі широкому загалу, вимагають частого звертання до довідкової літератури.

6. Запозичення — один із основних шляхів збагачення лексики кожної мови, процес засвоєння слова, вираження або значення іншого слова однією мовою, Результат цього процесу – запозичене слово. Іноземний словниковий склад засвоюється зі своїми фонетичними, орфографічними і морфологічними ознаками. У німецькій мові існують суфікси, які вже давно закріпились у мові і активно слугують для творення сучасних слів, але й досі «вважаються» іншомовними, наприклад, нім. -ie (лат. -ia), нім. -ieren (франц. -ier).

Отже, у німецькій мові розрізняють такі види словотвору: словоскладання, деривація, зрощення, конверсія, словоскорочення або аббревіація, запозичення. Кожна із перелічених вище груп володіє індивідуальним способом творення слів та являється одним із основних джерел поповнення словникового запасу сучасної німецької мови.

1.3 Семантичні категорії словотворення

На основі синтезу системних значень словотвірних моделей В. Кульчицький [8] виділяє наступні семантичні категорії в словотворенні сучасної німецької мови:

1. Категорія орнативності. Її суть полягає в констатації наявності предмета (ознаки) або в наділенні предметом чи ознакою. До семантичного блоку похідних слів з орнативною семантикою належать дієслова з суфіксами -ig, -ier, -isier, прикметники з суфіксами -haft, -ig, -isch, -lich, -ös, -sam: напівсуфіксальні прикметники з компонентом: -arm, -reich, -voll, складні іменники.

2. Категорія привативності, тобто позбавлення, вилучення або відсутності в об'єкта номінації якихось предметів чи складових частин. Ця категорія виражається похідними прикметниками з напівсуфіксами -frei, -leer, -los: дієсловами з префіксом ent-.

3. Категорія аугментативності (підсилювальності): а) об'єктивно (онтологічно) зумовлена аугментативність, що впливає з фізичної сутності

речей; б) суб'єктивно (емоційно-експресивно) зумовлена аугментативність, котра впливає з особливостей чуттєво-споглядального сприймання речей. Сюди належать утворення з префіксами extra-, hyper-, ultra-, ur-, super-.

4. Категорія демінутивності: а) онтологічно мотивована демінутивність; б) емоційно-експресивно зумовлена демінутивність. Основні словотвірні засоби вираження: префікси mikro-, mini-, перші компоненти: dünn-, fein-, feinst-, klein-, kurz-, minimal-, minder-, mindest-, суфікс -lich, суфікси іменника -chen, -el, -elchen, -ette, -lein, -sel [8].

5. Категорія збірності об'єднує слова, які будуються за допомогою таких афіксів: ge-, -schaft, -tum, -ar, -de, -(i)at -icht, -ie, -ik. та компонентів -werk, -zeug, -gut, -kram, -kreis, -volk, -weit, -wesen тощо.

6. Категорія антропонімічності – називання особи. Це всі типи відіменних похідних слів з численними суфіксами: -ar, -ant/ -ent, -and, -ar/-är, -er, -eur, -agoge, -al/-ial/ual, -arch/ -iarch, -ard, -ast-, -at, -aster, -ber, gern та ін, а також відприкметникові та віддієприкметникові конверсиви з артиклями [8].

7. Категорія заперечення-контрастності, що ґрунтується на можливості «двополюсної» презентації ознаки, процесу, об'єкта і є виявом дії закону єдності протилежностей у мові, зокрема в словотворі. Негативні значення передають переважно префікс un-, перший компонент nicht- та запозичені префікси a-, an-, de-/des-[8].

Отже, все розмаїття часткових значень словотвірних моделей у сучасній німецькій мові можна охопити порівняно невеликою кількістю семантичних категорій, які мають аналоги у вигляді семантичних ролей, глибинних чи семантичних відмінків у семантиці синтаксису.

1.5 Проблематика та перспективи розвитку словотвору на сучасному етапі німецької мови

Відомо, що мова має здатність зазнавати суттєвих змін в процесі певного історичного розвитку. Для неї є характерним, з одного боку, стабільність та сталість, а з іншого – постійний розвиток й удосконалення. Ці зміни можна легко

помітити в лексиці, однак у граматичній системі їх важче визначити. Саме тому новітні тенденції розвитку сучасної німецької мови встановити надзвичайно складно. Мовознавці поділяють усі фактори і причини мовних змін на дві групи: інтралінгвальні та екстралінгвальні. На думку деяких лінгвістів, ці групи істотно різняться, оскільки внутрішні чинники діють постійно, а зовнішні – тільки протягом певного періоду. До внутрішніх чинників належить: уподібнення мовного механізму фізіологічним особливостям людського організму (наприклад, зміни у бік полегшення вимови); тенденція до раціоналізації мовної системи, тобто мовні пересування, що роблять цю систему зручнішою та прозорішою (для прикладу, скорочення довжини речень); ознаки мовної економії (у сучасній мові поширені скорочення й аббревіатури).

Зовнішні чинники представляють усі явища, пов'язані із суспільним розвитком. До них належать економічні, політичні, соціальні зміни, а також вплив інших мов, міграції, освіти, культури мови тощо. Проте розподіл на ці групи є не зовсім однозначним питанням, оскільки деякі фактори не мають чіткого розмежування та приналежності до певної групи.

Кожна мовна зміна відбувається в процесі комунікації. Так, під час переломних моментів історії, як правило, відбуваються мовні зміни, особливо на лексичному рівні. У певний період часу деякі явища мови сприймаються як нові, інші займають сильніші позиції, а деякі, навпаки, вважаються застарілими і відмирають. Таким чином здійснюється безупинний розвиток мови: вона розвивається, функціонує, і функціонує, розвиваючись. Подана якість є необхідною умовою існування й функціонування мови і може позначати у вузькому розумінні окремі лінгвальні зміни.

Мовні зміни у німецькій мові є наслідком значних економічних і соціальних зрушень, взаємодій суспільств різних країн кінця XIX ст. Вони активно продовжуються і в XXI ст., особливо в національних варіантах сучасної німецької мови. Наприклад, докази взаємодії германських і слов'янських суспільств та мов були запропоновані незадовго після відкриттів Ф. Боппа, У. Джоунза і Ф. Шлегеля [2, с. 16].

Відомий німецький граматист Н. Рюдигер довів той факт, що сучасна німецька мова протягом п'ятдесяти років змінювалася таким чином, що можна констатувати наступне: німець, який жив до 1900 р., так само погано зрозуміє тонкості сучасної німецької розмовної мови, “як іноземець, котрий жив менше 10 років у німецькомовному середовищі” [16, с. 205]. У лексиці такі зміни можна помітити швидше, але, якщо згадувати граматичний склад мови, то тут вони менш помітні, тому на цьому рівні надзвичайно важко встановлювати нові тенденції розвитку мови.

Останні мовознавчі дослідження вказують, що нововведення у мові найчастіше подано в розмовному мовленні молодого покоління, а тому мовні форми, які використовує молодь, слід розглядати як можливі передвісники майбутнього стану мови.

Таким чином, процеси, що відбуваються в мові, повинні ретельно вивчатися для того, щоб можна було вирішувати подальші проблеми та встановлювати перспективи розвитку даної галузі. Оскільки мова й суспільство утворюють єдине ціле, усі суспільні зміни останнього десятиліття здійснюють значний вплив на розвиток німецької мови. Саме тому потрібно досліджувати структуру сучасної німецької мови не як статичну систему, а як динамічну в повному обсязі.

Окрім словоскладання, префіксація та суфіксація слів виступають одними з найпродуктивніших способів словотвору сучасної німецької мови, що особливо яскраво простежується на прикладі різноманітних семантичних категорій творення слів. Словотвірні афікси (префікси та напівпрефікси) передують твірній основі слова, не змінюючи її структуру. Таким чином, нові слова можуть утворюватися від трьох видів твірних основ: дієслів, іменників та прикметників. Кожен афікс або повністю змінює значення слова, або надає йому нового значення. Досі залишається невирішеною проблема визначення напівпрефіксації як окремого способу словотвору, оскільки вона «знаходиться між словоскладанням та префіксацією». Вирішення саме цього питання має наразі «стояти на порядку денному» сучасних мовознавців та лінгвістів.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ СЛОВОТВОРУ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

2.1 Крістіне Нестлінгер та її твір «Die Ilse ist weg»

Відома австрійська письменниця Крістіне Нестлінгер (1936-2018) — авторка понад сотні книг для дітей та молоді. За свою багаторічну творчу діяльність вона стала лауреаткою 30 літературних премій, серед яких найвизначнішими є премія Ганса Крістіана Андерсена (1984) та премія пам'яті Астрід Ліндгрен (2003). Упродовж 50 років з часу виходу у світ її першої книги творами К. Нестлінгер зачитується не одне покоління дітей та підлітків у всьому світі (перекладені 38 мовами світу, зокрема й українською). У чому ж полягає секрет популярності авторки? Як стверджує сама письменниця «Коли йдеться про підлітків загалом, то в усі часи перед ними — три незмінні проблеми: батьки, школа і кохання. І вони не залежать від поколінь і залишаються завжди актуальними» [13].

Повість «Die Ilse ist weg» — це історія 14-річної дівчинки Ільзе, яка відчуває, що перебуває у власній сім'ї немов у в'язниці, і намагається вирішити свою проблему втечею. Письменниця описує вічну проблему батьків та дітей.

Крістіне Нестлінгер у своїй повісті відображає звичайне повсякденне життя підлітків у їх оточенні. Її твір — не ізольований літературний світ, а фрагмент звичайного нормального життя з радощами і негараздами. Герої повісті — звичайні сучасні діти, які ходять до школи, вулицями міста, бувають і нахабними, і боязкими. І багато спілкуються, розмовляють один з одним, з батьками і вчителями. Мова повісті жива, багата на діалоги і сучасна. Всі слова, які письменниця вживає у творі, взяті із сучасної повсякденної мови і служать своєрідним зрізом пласту сучасної мови. Водночас включає багато абстрактних слів, адже це такий вік, коли діти прагнуть дізнатися щось нове, зрозуміти для себе певні філософські категорії.

2.2 Основні види та моделі словотворення у творі

Серед найчисельніших у повісті «Die Ilse ist weg» є складені слова — композити (нім. Komposita). Такий словотвірний спосіб доволі поширений у німецькій мові. Ілюстрацією активного використання складених слів може слугувати назва першого розділу книги: *Warum 3 Großmütter, 3 Großväter, eine Mutter, ein Vater, ein Stiefvater, eine Frau vom Stiefvater und 7 Geschwister keine große Familie sind.* [41, 7]. В одному звичайному реченні ми бачимо 5 складених слів. Тема повісті «Die Ilse ist weg», у якій письменниця звертаючись до підлітків, оперуючи такими абстрактними категоріями як добро і зло, мораль, скромність, слухняність тощо, зачіпає філософські теми, також обумовлює значну кількість композитів: *Ich weiß nur noch, daß Unterordnung, Bescheidenheit, Gehorsam, Pünktlichkeit und Moral dabei waren.*

У німецькій мові складні іменники володіють особливою специфікою, яка проявляється наступним чином: вони можуть виражати відношення, які передаються вільним словосполученням, тобто позначати різноманітні логіко-семантичні відношення. На основі цього можна встановити, що складний іменник виконує як синтаксичну, так і лексичну функцію.

На думку авторів підручника «Лексикологія німецької мови» А. Іскоз і А. Ленкової базовими для складних слів є два основних принципи: морфологічний і семантико-синтаксичний. Відповідно складні слова можуть належати до будь-якого класу слів. Граматичні характеристики такого складеного слова належать до другого або останнього компоненту композитів і він обов'язково є іменником. А першим компонентом може виступати будь-яка частина мови [35, 39]

2.2.1 Словоскладання

Основний словотвірний процес у німецькій мові — словоскладання. Цей спосіб, притаманний всім германським мовам. Він успадкований із давньої індоєвропейської мови і є одним із потужних джерел розвитку і поповнення

словникового складу мови за рахунок наявного у ній різноманітного арсеналу лексичних одиниць.

Складні іменники. У повісті найчисельнішою є група складених іменників, які утворені із двох компонентів: 1) іменник + іменник; 2) прикметник + іменник; 3) дієслівна основа + іменник; 4) числівник+іменник; 5) прийменник + іменник. У таких структурах як правило семантичний зв'язок побудований таким чином, що перший компонент уточнює, конкретизує значення другого компонента.

Найбільш продуктивною є модель **іменник + іменник**. Саме таким способом творяться більшість складних іменників. Це, зокрема, назви професій: *Amtsärztin, Briefträger, Fischhändler, Hausmeister, Milchfrau, Postfräulein, Zahnarzt, Zirkusdirektor*. У творі є багато слів, які стосуються сім'ї. Це назви членів родини (*Großmütter Großväter Großeltern, Schwiebertochter, Stiefvater, Urgroßvater*) та похідні іменники із компонентом Familie: (*Familiennamen, Familientag*). Велика кількість іменників та похідні від них пов'язані із домом – будинок, кімнати та меблі, предмети одягу, кометика та інші засоби, страви: *Haustor, Hausschuh; Kinderzimmer, Küchenfenster, Gangfenster; Fensterbrett, Wohnungstür, Türklinke; Schaukelstuhl, Apfelsaft, Grießbrei, Kosmetiksachen, Haarspray, Wasserspülung, Filzhut. Nachthemd, Legosteinen, Milchtopf, Mülleimer*. Є велика група композитів, першим компонентом яких виступає назва речовини: *Gummiteil, Holzschuhe, Holzwand, Lederjacke, Plastikschüssel, Plastikrosen, Wollmütze*.

Дійовими особами повісті є школярі. Тому окрему групу становлять іменники, пов'язані зі школою — назви шкіл *Klosterschule Volksschule Tanzschule*; назви шкільних речей, обладнання, різних приміщень у школі тощо: *Hausaufgaben, Kugelschreiber, Schreibunterlage, Schulsache, Schultasche, Schulheft, Matheheft, Notizhefte, Turnsaal*), вчителі *Direktor, Klassenlehrerin* та інші похідні від іменника Schule: *Schulschluß, Schulweg, Schulfreund, Schultor*.

Школярі, як і їх дорослі родичі живуть за розкладом. Усі назви днів тижня та частин дня також є складеними іменниками: *Montag, Donnerstag, Samstag, Sonntag; Vormittag, Mittag, Montagnachmittag, Nachmittagsstunden*. Сюди належать

і нечисельні свята *Geburtstag, Familientag, Weihnachten*, а також час прийому їжі *Mittagessen, Abendbrot*.

У тексті твору ми знайшли і виписали ще дві великі групи складних слів. Одну чисельну групу утворюють композити, якими письменниця описує місто, де відбувається дія твору: *Erdgeschoß, Haltestelle, Häuserblocks, Nachbarhaus, Postamt, Rückertgasse, Seitengasse, Straßenbahn, Straßenecke*. У другій групі ми зібрали іменники на позначення захворювання, самопочуття і емоційного стану персонажів: *Angstschweiß, Bauchweh, Gänsehaut, Herzklopfen, Magengeschwüre, Ohrensausen*. Авторка поєднує із словами *Stimme, / Ton* різні іменники, які вказують на стать, вік і настрій людини: *Chorprobe, Weihnachtssingen, Frauenstimme, Mädchenstimme Männerstimme, Tränenstimme, Trauerton*.

Поєднання **дієслівна основа+іменник** видається відносно нечисельним, якщо порівнювати із найбільш продуктивною словотвірною моделлю для іменників у повісті: *Bademantel* (baden+Mantel), *Badezimmer* (baden+Zimmer), *Begleitperson*, (begleiten+Person), *Bratkartoffeln* (braten+Kartoffel), *Füllfeder* (füllen+Feder), *Irrsinn* (sich irren+Sinn), *Murmeltier* (murmeln+Tier), *Schreibtisch* (schreiben+Tisch), *Sitzplatz* (sitzen+Platz), *Schlafzimmer* (schlafen+Zimmer), *Sprechtag* (sprechen+Tag), *Tanzschule* (tanzen+Schule), *Turnhalle* (turnen+Halle), *Wartezimmer* (warten+Zimmer), *Waschpulver* (waschen+Pulver), *Wohnzimmer* (wohen+Zimmer), *Zeichenlehrer* (zeichnen +Lehrer). У повісті ми знаходимо доволі багато прикладів, які ілюструють цей словотвірний спосіб. Інші структури представлені здебільшого лише кількома прикладами. Прикметник + іменник: *Großmutter, Großvater, Urgroßvater, Blödsinn, Sauerkraut*; прийменник + іменник: *Oberfläche. Supermarkt, Unterordnung*; числівник+іменник: *Dreieck*.

У повісті присутні також і багатокомпонентні композити, утворені із трьох і більше основ: *Filzstiftzeichnungen, Meerschweinchenstall, Nagellackentferner, Packpapierrolle, Preßlufthammer, Urgroßvatermantel, Zirkusdirektorgeschichten*. Вони викликають найбільше зацікавлення з точки зору семантичного зв'язку між компонентами такого утворення.

Складні прикметники. Серед словотвірних структур складних прикметників виокремлюємо два найбільш продуктивних: прикметник + прикметник та іменник+прикметник.

У групі складних слів, утворених за моделлю **прикметник + прикметник**, виділяємо прикметники, які позначають відтінки кольору: *rosarot, dunkelrot, dunkelbraun, hellblau, hellgrün, knallgelb, knallrot, rotblond, rotweiß*. Другий компонент є базовим кольором — *blau, blond, braun, gelb, grün, lila, rot, rosa, weiß*, а перший слугує уточненням відтінку: темний-світлий (*dunkel, hell*), яскравий-блідий (*knall*), або іншим кольором, який доповнює барву (*rosa, rot*).

Упадає у вічі одна особливість мови авторки. У тексті твору майже відсутні складні прикметники для характеристики персонажа або передачі його емоційного стану: *bitterböse*. Можемо припустити, що письменниця для більш сильної емоційної оцінки подій або персонажів віддала перевагу у таких випадках поєднанню двох прикметників: *total verdreht, ziemlich blöde, ein bißchen neidisch, total affiges, total geschockt, total kaputt, erstaunlich schnell*. Таких прикладів знаходимо чимало. Зазначимо, що у цих парах на першому місці письменниця здебільшого вживає прикметники *total, ziemlich, ein bißchen*.

У тексті повісті знаходимо відносно мало прикладів словотвірної моделі **іменник+прикметник**, однак зазначимо, що такі структури доволі експресивні, стилістично марковані, виступають порівнянням певних характеристик і якостей з іменником, якому притаманні названі риси: *fuchsteufelswild, klatschnaß, kugelrund, riesengroß, stockdunkel; blitzblank, blitzblau, fliederlila, schweinsrosa*.

Інші словотвірні моделі малочисельні, представлені подекуди лише одним прикладом: **дієслово + прикметник**: *scheinheilig*; **числівник + прикметник**: *dreistöckig, dreistimmig*.

Дієслова, утворені словоскладанням, письменниця вживає у повісті доволі рідко. Складні дієслова представлені у повісті наступними структурами: дієслово + дієслово: *kennenlernen, verlorengelassen*; іменник + дієслово: *stattfinden, teilnehmen, preisgeben*; прикметник + дієслово: *freisprechen, leichtfallen, stillstehen*,

zurechtkommen; числівник + дієслово: *dreiteilen*; прийменник+дієслово: *durchgehen, herumgehen, herumstehen, hineingehen*.

Найбільш продуктивним способом творення складних дієслів у повісті є структура прислівник+дієслово: *weitergehen, weiterkommen*. Особливо варто відзначити групу дієслів із першим компонентом *weg*: *wegbleiben, wegfahren, wegehen, weglassen, wegnehmen, wegräumen, wegschleudern, wegschnappen, wegschoben, wegwischen, wegziehen*. Вони одразу викликають особливу увагу ще й тому, що перегукуються із назвою твору «Die Ilse ist weg», (*weg sein* — зникнути, пропасти).

Серед імен персонажів у повісті є чоловічі імені, утворені словоскладанням *Herbert, Nikolaus, Wolfgang*. Два імені мають давньогерманське походження. Ім'я *Wolfgang* (герм. *wolfa/wulfa* нім. 'Wolf'+ герм. *ganc* нім. 'Gang, Gehen, Waffengang') перекладається як «той, що йде на бій із вовком»; а *Herbert/Heribert* (герм. *heri* 'Heer, Krieger'+ *beraht* 'glänzend, strahlend, berühmt') — блискучий полководець. Ім'я *Nikolaus* походить від грецького Νικόλαος (*nīkáō* — «перемагати» и *lāós* — «народ») [26].

Таким чином спостерігаємо, що словоскладання є найбільш продуктивним способом для утворення іменників. Найчастотнішими у повісті є двокомпонентні композити, утворені за моделлю іменник+іменник. Найпродуктивнішою словотвірною моделлю для прикметників є прикметник+прикметник, а для дієслова — прислівник+дієслово.

2.2.2 Афіксальні способи творення дієслів, іменників та прикметників

Як вже було сказано вище, основними способами словотворення в німецькій мові є префіксальний та суфіксальний, які можуть зустрічатись у слові як одночасно, так і окремо один від одного. Словотвірний суфікс надає слову категоріальну приналежність до визначеного класу слів. Німецькі граматики подають переліки суфіксів, за допомогою яких утворюються певні частини мови [27].

Порівнюючи афікси з основними морфемами можна сказати, що вони мають абстрактне значення і є переважно односкладовими: складаються з однієї голосної та однієї або більше приголосних: *ge-*, *-ung*, *-e*, *-ei*, *-elei*, *-erei*, *-er* та ін. Кожен словотворчий суфікс, насамперед, показує відношення слова до тої, чи іншої частини мови. У зв'язку з цим існує морфологічна класифікація суфіксів, тобто їх поділ на категорії відповідних частин мови. За допомогою суфіксів іменник утворюється від дієслова (*wohnen* – *die Wohnung*) чи від прикметника (*schön* – *die Schönheit*) і, навпаки, прикметники та дієслова утворюються від іменника, займенника (*die Ruhe* – *ruhig*, *sie* – *siezen*).

У німецькій мові значна кількість лексичних одиниць утворюється за допомогою додавання до кореня основного слова суфіксів або префіксів, які не лише надають слову певного відтінку, а й можуть повністю трансформувати його значення. У тексті повісті найчастіше вживаються лексичні одиниці, утворені за допомогою префіксів та суфіксів одночасно, зокрема утворення Partizip II слабких дієслів: ***ge-...-t***: *geantwortet*, *gebaut*, *gebrüllt*, *gefragt*, *gehabt*, *geheiratet*, *gehört*, *gekauft*, *geklingelt*, *gekocht*, *gekriegt*, *gemacht*, *gemeint*, *gemurmelt*, *gerannt*, *geredet*, *gepackt*, *geputzt*, *gesagt*, *geschaut*, *gespielt*, *gewohnt*. Такі форми простежуються у книзі протягом усієї розповіді тому, що події минулого часу письменниця передає здебільшого саме за допомогою перфекту.

У повісті використано також і претеритум, при утворенні якого слабкі дієслова отримують суфікс ***-te***: *antwortete*, *brüllte*, *drehte*, *erklärte*, *fragte*, *holte*, *hörte*, *jammerte*, *meinte*, *nickte*, *sagte*, *schaute*, *schüttelte*, *suchte*, *versuchte*, *weinte*, *wollte*.

Ще одним яскравим прикладом використання різноманітних елементів для творення нових лексичних одиниць є утворення множини іменників. Як відомо, у німецькій мові для того, щоб з іменника однини утворити іменник множини, існує три граматичних способи:

- артикль, який за відсутності інших граматичних засобів є єдиною ознакою множини іменників: *der Finger* – ***die*** *Finger*, *das Geschwister* – ***die*** *Geschwister*, *das Mädchen* – ***die*** *Mädchen*, *das Meerschweinchen* –

die Meerschweinchen, *der Schlüssel* – **die** Schlüssel, *die Schwester* – **die** Schwester, *der Zeichenlehrer* – **die** Zeichenlehrer, *das Zimmer* – **die** Zimmer;

- умляют: *der Nagel* – *die Nägel*;

- а також суфікси:

-en: *das Auge* – *die Augen*, *das Ehebett* – *die Ehebetten*, *die Möglichkeit* – *die Möglichkeiten*, *die Plastikschüssel* – *die Plastikschüsseln*, *die Tischdecke* – *die Tischdecken*;

-er: *das Buch* – *die Bücher*, *das Ei* – *die Eier*, *das Kind* – *die Kinder*;

-e: *das Heft* – *die Hefte*, *der Monat* – *die Monate*, *der Schreibtisch* – *die Schreibtische*, *der Tag* – *die Tage*;

-s: *das Auto* – *die Autos*, *das Café* – *die Cafés*, *das Kino* – *die Kinos*.

Нерідко у множині можуть зустрічатись одразу два способи одночасно, як от наприклад, суфікс та умляют: *die Hand* — *die Hände*, *das Haus* – *die Häuser*, *der Mann* – *die Männer*, *die Nacht* – *die Nächte*, *der Schluss* – *die Schlüsse*, *der Schrank* – *die Schränke*, *die Stadt* – *die Städte*, *der Zahn* – *die Zähne*.

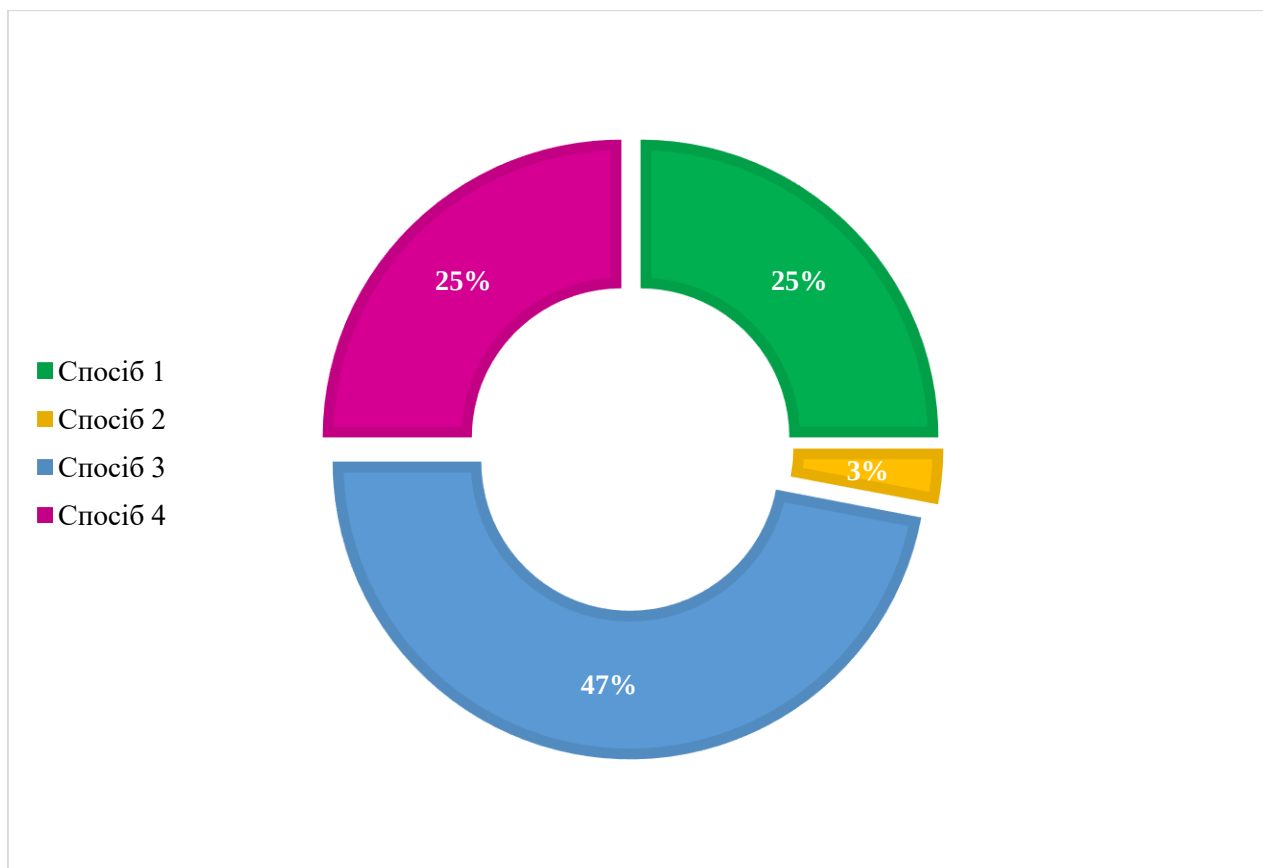
Унаочнення результатів дослідження щодо засобів творення множини іменників, які вживаються у творі, зображено на *діаграмі 1*, де:-

спосіб 1 – творення за допомогою артикля;

спосіб 2 – творення за допомогою умляута;

спосіб 3 – творення за допомогою суфікса;

спосіб 4 – творення за допомогою умляута та суфікса.

Діаграма 1. Результати дослідження засобів творення множини іменників у тексті «Die Ilse ist weg»

Префіксація – це давній, але і досі ефективний спосіб словотвору, який не змінюючи кореня слова та не впливаючи на його лексико-граматичну приналежність, змінює лексичне значення слова.

Префікс – це словотвірна афіксальна морфема, яка, на відміну від кореневої, є зв'язною, не має свого значення і не виступає самостійною лексичною одиницею. Префікс, на відміну від суфікса, не є морфологічною ознакою граматичних категорій частин мови.

Семантичною ознакою префіксації є узагальнення певної ознаки, притаманної деяким предметам та явищам. Префіксальні утворення мають досить чітку семантичну вмотивованість, їхнє значення зумовлене як значенням твірної основи, так і значенням префікса. М. Степанова [17, с. 61]. поділяє дієслівні префікси за семантичною ознакою на три групи :

- 1) однозначні префікси (**zer-**, **miss-**);

- 2) багатозначні префікси (**er-**, **ver-**, **ent-**, **be-**);
- 3) нейтральні префікси (**emp-**, **ge-**) [17, с. 61]..

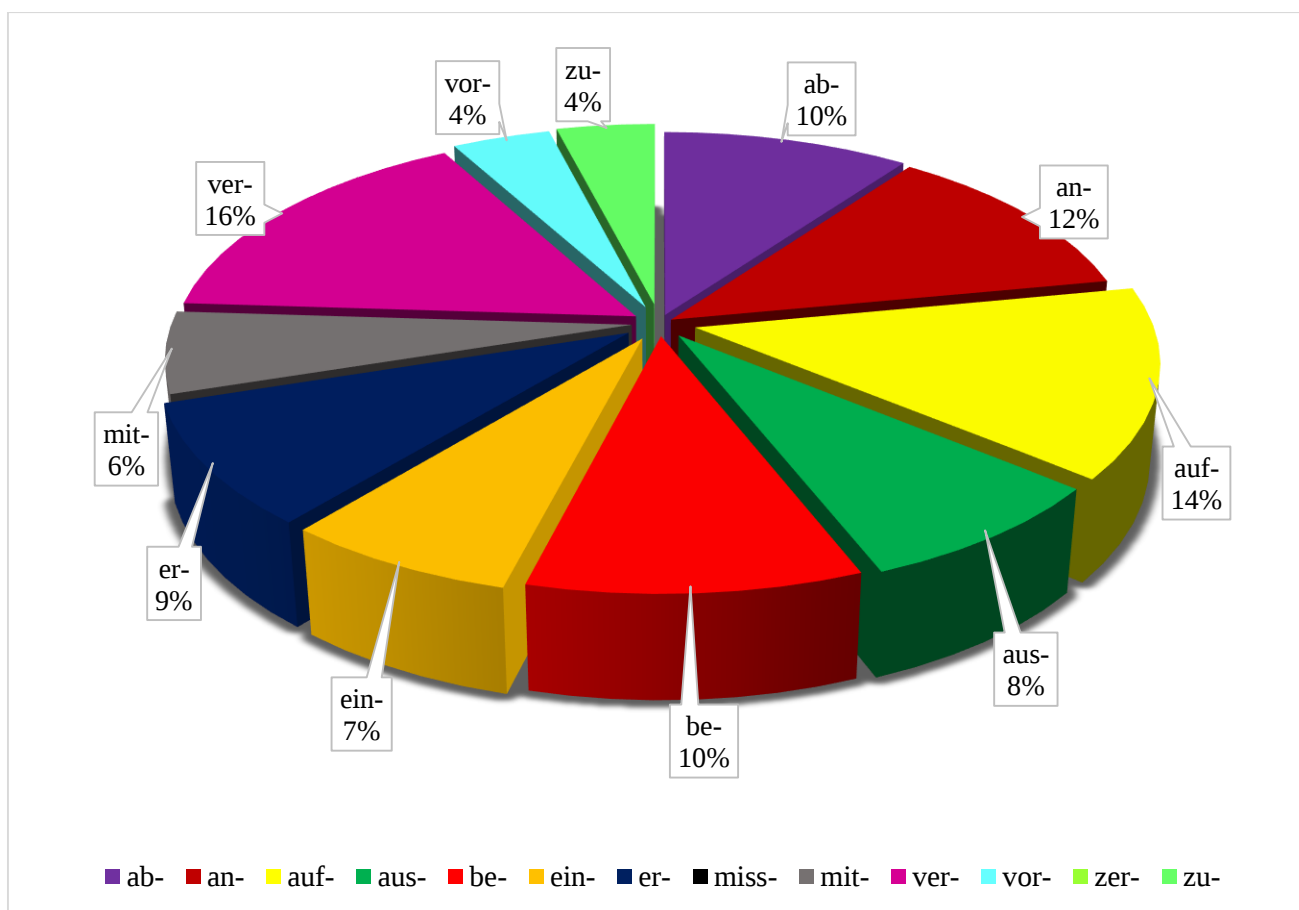
Префікс **zer-** означає «результативність з негативними наслідками (часто зруйнуванням об'єкта)». Префікс **miss-** виражає негативну ознаку і приєднується лише до дієслівної основи. У тексті слів з даними префіксами не виявлено.

Префікс **be-** має різні значення, це залежить від твірних основ. Авторка часто використовує у творі слова з таким словотвірним елементом: *behandeln*, *bekommen*, *bemerken*, *benehmen*, *beschreiben*, *bezeichnen*. Префікс **be-** з дієслівною основою виражає підсилення, конкретизація дії, надає дієслову значення перехідності, у деяких дієсловах – виражається ознака основи слова.

Префікс **er-** означає початок дії або її результат. Нечисельні дієслова реалізують другий різновид словотвірного значення: *erklären*, *erleben*, *erscheinen*, *erwarten*, *erzählen*.

Префікс **ver-** означає повільне припинення дії, зміну місцезнаходження предмета, протилежний напрямок в прямому та переносному значеннях. До слів, утворених таким способом творення нових лексичних одиниць, належать: *verhören*, *verkaufen*, *verlangen*, *verschlafen*, *versprechen*, *verstehen*, *versuchen*, *vertauschen*, *vertreten*. Під час дослідження було встановлено, що цей префікс найчастіше витий у розповіді.

Серед дієслів із напівпрефіксами виділяють напівпрефікси з постійним наголосом (*ab-*, *an-*, *auf-*, *aus-*, *bei-*, *ein-*, *mit-*, *nach-*, *vor-*, *neben-*, *zu-*) та зі змінним (*durch-*, *hinter-*, *über-*, *um-*, *unter-*, *wider-*).

Діаграма 2. Частота вживання префіксів у тексті «Die Ilse ist weg»

Особливістю таких лексичних одиниць є їхня багатозначність:

ab- – віддалення (в прямому та переносному значеннях): *abdrücken, abfahren, abgeben, abholen, abnehmen, abrichten*;

an- – конкретно-локальне та переносне значення: *anfahren, anfangen, anlehnen, anmerken, anrennen, anrufen, anschauen, ansehen, anziehen*;

auf- – напрямок вгору: *auffallen, aufhören, aufmachen, aufpassen, aufräumen, aufregen, aufschließen, aufstehen, aufwachen, aufwecken, aufzählen*;

aus- – надає дієсловам значення активної дії, зміни стану: *ausfüllen, auspacken, ausreichen, aussehen, ausziehen*;

ein- – напрямок всередину: *einholen, einladen, einreden, einsperren*;

mit- – значення спільної дії чи перебування: *mitnehmen, mitteilen*;

vor- – різні відтінки передування, першочерговості: *vorstellen*;

zu- – наближення, додавання: *zunehmen*.

Частоту вживання префіксів у тексті представлено на *діаграмі 2*:

З твору можна навести наступні приклади, які підтверджують критерії відокремлюваності дієслів:

1. *überlegen – legt über – übergelegt* – накинути щось на себе (пальто, хустку);
überlegen – überlegte – überlegt – (обдумувати, роздумувати);
2. *übernehmen – nahm über – übernommen* – накинути щось на себе (пальто);
übernehmen – übernahm – übernommen – брати на себе (відповідальність).

Саме цим пояснюється їхня семантична різноманітність: в одних випадках чітко простежується їхнє самотійне значення, в інших – воно повністю зникає.

Найбільш продуктивними суфіксами творення іменників у творі є суфікси жіночого роду *–ung, –heit, –heit*.

Найчисельнішу групу становлять іменники із суфіксом *–ung*. Це загалом утворені від дієслів іменники із значенням збірних назв (*Ausstattung, Kreuzung, Leitung, Richtung, Sammlung, Wohnung, Zeitung*) а також абстрактні іменники (*Ahnung, Aufregung, Begeisterung, Besserung, Belohnung, Entschuldigung, Hoffnung, Meinung, Ordnung, Scheidung, Störung, Überzeugung, Unterordnung, Verantwortung, Verfügung, Verpflichtung, Verwunderung*).

Серед інших суфіксів, які творять абстрактні іменники, другим за продуктивністю є *–keit*: *Geldschwierigkeiten, Kleinigkeiten, Möglichkeiten, Neuigkeit, Pünktlichkeit, Traurigkeit, Schwierigkeiten, Wirklichkeit, Ehrlichkeit*.

Є у повісті іменники із суфіксом *–heit*, але ця група слів нечисельна: *Angelegenheiten, Bescheidenheit, Gemeinheit, Krankheit, Wahrheit*.

Ще два іменники утворені за допомогою суфікса *–schaft*: *Liebschaft, Rechenschaft*.

Серед інших суфіксів жіночого роду представлені фемінітиви, похідні від чоловічих назв професій із суфіксом *–in*: *Amtsärztin, Lehrerin, Postfräulein*.

Найпродуктивнішим суфіксом чоловічого роду є суфікс *–er*, за допомогою якого від дієслів побудовані назви осіб (*Bäcker, Briefträger, Fahrer, Fischhändler, Hausmeister, Lehrer, Mathelehrer, Zeichenlehrer*) або предметів за видом діяльності, а також назви приладів (*Hörer, Koffer, Kugelschreiber*).

У групі іменників середнього роду найбільш продуктивним є префікс *Ge-*. Це збірні назви: *Geschwister*, *Geschirr*, а також похідні від дієслів назви процесу: *Gebrüll*, *Geheul*, *Gespräch*, *Geschrei*, *Gekeif*.

Таким чином найбільш продуктивним афіксальний спосіб творення став для дієслів. Найбільші групи іменників представлені суфіксами, які утворюють абстрактні іменники.

2.2.3 Інші види словотвору у повісті

Серед інших менш чисельних видів словотвору, використаних Крістіне Нестлінгер у своїй повісті, вартими уваги вважаємо творення дієслів за допомогою запозиченого суфікса *-ieren*. Колись цей суфікс слугував маркером для дієслів, які потрапили до німецької із французької мови, а сьогодні він настільки прижився у мові, що за його допомогою творяться похідні від усіх іменників — і німецьких, і запозичених з інших мов світу. У повісті є багато таких дієслів: *galoppieren*, *garantieren*, *herummarschieren*, *hypnotisieren*, *interessieren*, *kommandieren*, *lackieren*, *linieren*, *marschieren*, *massieren*, *nachspionieren*, *passieren*, *probieren*, *protestieren*, *rasieren*, *reparieren*, *riskieren*, *spazieren*, *studieren*, *telefonieren*, *verschmieren*. А дієслово *telefonieren* стало основою для субстантивованого *Telefonieren*, яке письменниця вживає у повісті частіше, ніж дієслово: *Eine Karte aus Florenz und keine Münze zum Telefonieren* [41].

Загалом субстантивація дієслів доволі поширена у повісті, що свідчить про продуктивність цього способу словотворення у сучасній німецькій мові: *Brüllen*, *Gießen*, *Hören*, *Kaufen*, *Tanzen*, *Putzen*.

Особливо впадає у вічі значна кількість пар дієслово-субстантивованих інфінітивів, які неначе спеціально присутні у тексті для наочної демонстрації цього способу словотворення: *aussehen* — *Aussehen*; *Heft kaufen* — *Heftkaufen*; *klopfen* — *Klopfen*, *Herzklopfen*; *schnupfen* — *Schnupfen*; *sehnen* — *Sehnen*; *weggehen* — *Weggehen*.

Нерідко цілі фрагменти тексту виступають ілюстрацією до правил словотвору: «*Halt den Mund, du störst mich beim Lernen!*» «*Wir wollen zusammen Mathe lernen, ich muß zu ihr gehen!*» [41].

Особливе зацікавлення викликають складні утворення, характерні для живої побутової мови, які авторка включає у текст повісті: «*Mein Herz beginnt zu klopfen*»... «*Halb zehn war es schon. Ich bekam Herzklopfen*» [41]. У двох реченнях ми спостерігаємо і словосполучення іменник+дієслово, а вже у наступному епізоді письменниця демонструє їх субстантивовану форму — *Herzklopfen*.

В іншому епізоді сестра розповідає матері про Ільзу, яка пішла купувати зошит (*Heft kaufen*), а мати у своєму запитанні вже використовує субстантивовану форму: «*Wo ist die Ilse?*» *fragte die Mama. "Sie ist sich ein liniertes Heft kaufen gegangen", antwortete ich... Nach einer halben Stunde kam sie wieder. "Solange braucht man nicht zum Heftkaufen", sagte sie* [41].

У тексті твору ми бачимо цілі групи однокоренових слів (нім. Wortfamilien), які слугують ілюстрацією живої німецької мови.

Це можуть бути групи іменників із спільним компонентом, наприклад *Schule*. При чому іменник може бути і першим (*Schulsache, Schultasche, Schulheft, Schulschluß, Schulweg, Schulfreund, Schultor*) і другим (*Klosterschule Volksschule Tanzschule*) компонентом складного слова. У повісті є ще кілька таких груп іменників, які групуються навколо основних місць, де відбувається дія твору. Окрім школи, це ще місце проживання і тут ключовими стають слова *Haus* і *Zimmer*. Іменник *Zimmer* слугує загалом для називання різних приміщень у квартирі чи будинку: (*Badezimmer, Kinderzimmer Schlafzimmer Wartezimmer Wohnzimmer Zimmertür*). Значення слова *Haus* дещо ширше. Це і будівля, і домівка. І слова із цим компонентом наочно це пояснюють: *Hausaufgaben, Hausarrest, Hausarbeit, Hausmeister, Hausschuhe, Haustor, Nachbarhaus*.

Чисельну групу становлять також слова із компонентом *Tisch*: *Schreibtisch, Eßtisch, Küchentisch, Nachttisch, Waschtisch, Tischplatte, Tischdecken*. Варто зауважити, що похідні від цього слова стають у повісті черговою ілюстрацією різних моделей творення складних слів: іменник+іменник (*Küchentisch*,

Nachttisch, Tischplatte), дієслово+іменник (*Schreibtisch, Eßtisch, Waschtisch*) і наочно показують, як нанизуються слова у німецьких композитах: *Tisch — Schreibtisch — Schreibtischplatte, Schreibtischsessel*.

У тексті твору є чимало прикладів і для інших способів творення іменників: *hören — Hörer — Telefonhörer; Kellner — Kellnerin; Lehrer — Lehrerin — Klassenlehrerin*.

У повісті присутні епізоди, з яких читач легко розуміє значення слів, утворених різними способами словотворення. Ось, наприклад як у реченнях представлено дієслово *helfen* у різних формах та похідні від нього дієслова:

Hilfesuchend schaute er mich an. Aber die Hilfe kam vom Kurt.

Und in Mathe muß sie Nachhilfe nehmen.

Der Kurt, dachte ich, der Kurt muß mir helfen!

Ich brauche jemanden, der mir hilft, die Ilse zurückzuholen!

А ось ілюстрація до утворення похідних від прикметника *alt*..

Der Zettel war uralt. Mindestens zwei Jahre alt.

Die Mama sah ihr erstaunt nach, und der Besuch sagte, Mädchen in einem gewissen Alter seien eben schwierig.

Er schaute mich interessiert an. “Oder haben dich deine Alten schon einmal geschlagen?”

Am Küchentisch saß die Mama und las in einer alten BRIGITTE [41].

А ось ще один приклад, як письменниця блискуче використовує у мові повісті словотвір. Вона ніби грається з однокорінними словами, нанизує їх в одному реченні і плавно переходить до іншого: *Ich holte den Milchtopf aus dem Schrank...Ich goß Milch in den Topf. Zwei winzige Spritzer tropften daneben... Ich nahm ein Tuch und wischte die Milchspritzer weg*. Окрім компонента *Milch* у тексті відразу присутні ще й обидва інших компоненти *Topf* і *Spritzer*, які творять два складних слова — *Milchtopf* і *Milchspritzer*.

Особливо цікаво читати книгу учням та студентам, які вивчають німецьку мову як іноземну. Вони мають змогу у простих реченнях та у відповідних ситуаціях зрозуміти, як будуються нові слова. З іншого боку такі групи

однокорінних слів допомагають швидше зрозуміти значення нових, ще незнайомих слів, похідних від основного дієслова, іменника чи прикметника.

Таким чином у повісті «Die Ilse ist weg» представлені всі основні види словотвору, притаманні сучасній німецькій мові. Найбільш продуктивними є словоскладання та афіксальний спосіб, за допомогою яких утворені іменники, прикметники і дієслова. Для кожної частини мови є свої популярні словотвірні моделі. Іменники творяться словоскладанням, суфіксацією, префіксацією та з допомогою умлаута. Дієслова будуються словоскладанням та афіксним способом. Нові прикметники найчастіше виникають з допомогою словоскладання.

ВИСНОВКИ

На основі виконаного дослідження складних слів у повісті Крістіне Нестлінгер «Die Ilse ist weg», виходячи із мети дослідження, можемо зробити такі висновки:

Словотвір, отриманий німецькою мовою у спадок із індоєвропейської мови через прагерманську, і сьогодні залишається невід’ємною складовою поповнення словникового складу. Він слугує основним джерелом для творення нових слів, використовуючи багато засобів як от словоскладання, конверсію, деривацію, зрощення, запозичення, аббревіацію та ін.

Найбільш вживаним способом словотворення за кількістю іменникових, дієслівних та прикметникових словотворів у повісті є словоскладання (*Amtsrätin, Geldschwierigkeiten, Kugelschreiber, Meerschweinchen, Schreibunterlage, Zirkusdirektor; nervenkrank, schwerhörig; kennenlernen, wiederkommen*). Значна кількість слів утворюється за допомогою префіксального (*beschreiben, erscheinen, versprechen, Gebrüll*) та суфіксального (*Lehrer, Lehrerin*) способів, які використовуються як і окремо, так і разом в одному слові (*Geheimnis, Geschrei, Verständnis*) *geantwortet, geschrieben*). Ще одним засобом творення слів, що часто трапляється у творі, є умлаут (*der Nagel — die Nägel; der Arzt — die Ärztin*).

Основними продуктивними способами словотвору для конкретних частин мови, які були виявлені у процесі дослідження, є наступні:

- в іменниках – словоскладання, суфіксація, префіксація та умлаут;
- у дієсловах – словоскладання, префіксація і суфіксація;
- у прикметниках – словоскладання.

У тексті твору майже відсутні складні прикметники для характеристики персонажа або передачі його емоційного стану (*bitterböse*), натомість письменниця активно вживає поєднання двох прикметників: *total verdreht, ziemlich blöde, ein bißchen neidisch*.

Численними у повісті є вживання пар дієслово / інфінітивна група — субстантивованій інфінітив (*Heft kaufen — Heftkaufen; klopfen — Klopfen, Herzklopfen; schnupfen — Schnupfen*).

Письменниця використовує у повісті великі групи однокореневих слів (Wortfamilie): *Schulsache, Schultasche, Schulheft, Schulschluß, Schulweg, Schulfreund, Schultor, Klosterschule, Volksschule, Tanzschule*.

Повість описує події у минулому, що спричинило наявність у тексті чималої кількості дієслів у *Präteritum* і 3 форми дієслів *Partizip II*, утворених афіксальним способом.

Мова повісті «Die Ilse ist weg» жива, містить багато діалогів і є хорошою базою для дослідження словотвірних моделей сучасної німецької мови. Жанр повісті — книга для підлітків, письменниця, описуючи проблеми батьків і дітей, оперує такими абстрактними поняттями як добро і зло, мораль, скромність, слухняність тощо. Це обумовлює велику кількість абстрактних іменників у тексті, які здебільшого утворені афіксальним способом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилова Ірина. Лексико-граматичні особливості словотворення в сучасній німецькій мові. / Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 31, том 1, 2020.с-285-289
2. Гутнин А. А. Циммерлинг А. В. Несколько замечаний о проблематике славяно-германских исследований / Славяно-германские исследования. Москва: Индрик, 2000. с. 11-18.
3. Завьялова, В. М. Грамматика немецкого языка : крат. справ / М. : Рос. гос. гуманит. ун-т: ЧеРо, 1996. - 206с. : табл.
4. Зайченко О. В. Словотвірні моделі суфіксальних прикметників на позначення якості (на матеріалі прикметників сучасної німецької мови) / Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Серія: : Філологія. Педагогіка. 2013. Вип. 1. С. 16-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vntufil_2013_1_4
5. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. К: вид. центр Академія. 2006. 464 с.
6. Кирпиченко О. Е. Проблема розвитку й удосконалення мови в сучасних лінгвістичних дослідженнях/ Серія: Гуманітарні науки, 2015 р., № 3–4 (42–43). с. 37-40
7. Кульчицький В. І. До питання про побудову функціональної моделі словотвору. / Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Вип. 22. 2012. С. 113-126
8. Кульчицький В. І. Проблеми теорії словотворення німецької мови. / Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики Вип. 17. 2009. с. 136-142
9. Левицький В. В. Лексикологія німецької мови. Вінниця : Нова Книга, 2014. 384 с.
10. Огуй О. Д. Лексикологія німецької мови. Lexikologie der deutschen Sprache : Навч. посіб. для студ. вузів. Вінниця : Нова Книга, 2003. 416 с.
11. Рудницкая В. А. К вопросу о структурно-семантической словообразовательной модели и ее реализации в тексте (на материале

прилагательных hopeful и hopeless в английском языке) / Словообразование и его место в курсе обучения иностранному языку. Владивосток:

Дальневосточный гос. ун-т., 1987. – С. 146–155.

12. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. К., 2006. 716 с.
13. Семенченко, Марія. Крістіне Нестлінгер: «Уміння читати й мислити — тісно взаємопов'язані», інтерв'ю газеті «День». URL:
<https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/kristine-nestlinger-uminnya-chitati-y-misliti-tisno-vzaiemopovyazani>
14. Середа Н. А. Словотвірні поняття та категорії похідних іменників у сучасній німецькій мові. / Наукові записки. Серія "Філологічна". Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22-23 квітня 2010 р. "Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість". Острого: Вид-во нац. університету "Острозька академія". Вип. 14. 2010. С. 180-186.
15. Соболева П. А. Моделирование словообразования / Проблемы структурной лингвистики 1971. М.: Наука, 1972. С. 165-212.
16. Сова Л. В. Орфографическая реформа в ФРГ / Материалы конференции, посвященной 90-летию со дня рождения члена-корреспондента РАН А. В. Десницкой. Санкт-Петербург, 2002. С. 203–209.
17. Степанова М. Д. Грамматическое моделирование / Иностр. яз. в шк. 1963. № 3. С. 3-9.
18. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка). [2. изд.]. М.: Едиториал УРСС, 2004. 208 с.
19. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка [2-е изд., испр.] / М. Д. Степанова; под ред. Т. В. Строевой. М. : КомКнига, 2007. 376 с.
20. Степанова, М.Д., Чернышова, И.И. Лексикология современного немецкого языка. М.: Академия, 2005. 252 с.

21. Тагиль И. П. «Грамматика немецкого языка. Deutsche Grammatik» : по новым правилам орфографии и пунктуации нем. яз. СПб. : КАРО, 2006. 462 с.
22. Улукханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания. [3-е изд.]. М.: Едиториал УРСС, 2004. 255 с.
23. Чемоданов Н. С. Хрестоматия по истории немецкого языка: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. 2-е изд., доп. М.: Высш. школа, 1978. 288 с.
24. Цыганенко Г. П. Состав слова и словообразование в русском языке. К.: Радянська школа, 1978. 52 с.
25. Donalies, Elke: Basiswissen Deutsche Wortbildung. 2. Auflage. UTB, Tübingen 2011.
26. Drosdowski, Günther. Lexikon der Vornamen. Herkunft, Bedeutung und Gebrauch von mehreren tausend Vornamen. DUDEN -Taschenbücher (4) Birkhäuser; 4.Auflage. 240 S.
27. Duden. Die Grammatik. 9. Auflage. Dudenverlag, Mannheim 2016, 1344 S.
28. Eichinger, Ludwig M. Deutsche Wortbildung. Eine Einführung. Gunter Narr Verlag, Tübingen, 2000. 269 S.
29. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Auf l. Leipzig, 1976. 363 S.
30. Fleischer Wolfgang, Barz Irmhild, unter Mitarbeit von Marianne Schröder: Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. 2., durchgesehene und ergänzte Auflage. Niemeyer, Tübingen 1995.
31. Gerhard Helbig, Joachim Buscha: Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. 6. Auflage. Langenscheidt, Berlin 2007.
32. Paul H. Deutsche Grammatik. Bd. V. Wortbildungslehre. 3. Aufl. Halle (Saale), 1957. 329 S.
33. Hilke Elsen Hilke /Sascha Michel Sascha: Wortbildung im Deutschen zwischen Sprachsystem und Sprachgebrauch. Perspektiven – Analysen – Anwendungen. Stuttgart 2011. Muttersprache 1/2007, S.1–16.
34. Hinka, B. Leksikologie des Deutschen. (Лексикологія німецької мови. Лекції та семінари: Навчальний посібник). Тернопіль : Богдан, 2010, 416 S.

35. Iskos A., Lenkowa A. Deutsche Lexikologie. Москва, 1970. 295 c
36. Kühnhold Ingeburg, Putzer Oskar, Hans Wellmann u. a.: Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Dritter Hauptteil: Das Adjektiv. Schwann, Düsseldorf 1978.
37. Lohde M. Wortbildung des modernen Deutschen. Tübingen: Gunter Narr, 2006. – 350 S.
38. Ludger Hoffmann: Deutsche Grammatik. Grundlagen für Lehrerbildung, Schule, Deutsch als Zweitsprache und Deutsch als Fremdsprache. 3., neubearbeitete und erweiterte Auflage. Erich Schmidt, Berlin, 2016.
39. Naumann, Johanna Vornamen. Über 6000 Namen mit Herkunft und Bedeutung.
40. Naumann B.: Einführung in die Wortbildungslehre des Deutschen. 2., neubearbeitete Auflage. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1986,.
41. Nöstlinger Christine: Die Ilse ist weg. Hamburg, 1974. 103 S.
42. Olsen Susan: Wortbildung im Deutschen. Kröner, Stuttgart. 1986. 143 S.
43. Ortner Lorelies, Müller-Bollhagen Elgin, u. a.: Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Vierter Hauptteil: Substantivkomposita. (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen 1). de Gruyter, Berlin/New York 1991. 863 S.
44. Stepanova M. D., W. Fleischer: Grundzüge der deutschen Wortbildung. 1. Auflage. VEB Bibliographisches Institut Leipzig, Leipzig 1985. 264 S.